

דו"ח מחקר

הנטייה להישאר בארץ לאורך 14 חדשים של מלחמה ומה מנבא כוונה זו

מרץ 2025

¹פרופסור שאול קמחי
²ד"ר הדס מרציאנו
³פרופסור יוחנן אשל
⁴אריאל קאים
⁵פרופסור ברוריה עדיני

¹ פרופסור שאול קמחי - Reswell - שיתוף פעולה בין לאומי לחקר החוסן וה-well-being, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה למדעי הרפואה והבריאות, אוניברסיטת תל אביב, ופרופסור אמריטוס, מכללה אקדמית תל חי.

² ד"ר הדס מרציאנו, המרכז לחקר הדחק והחוסן, החוג לפסיכולוגיה, תל חי - אוניברסיטה בהקמה, המכון לעיבוד מידע וקבלת החלטות (מעמק"ה), אוניברסיטת חיפה.

³ פרופסור יוחנן אשל, המרכז לחקר הדחק והחוסן, מכללה אקדמית תל חי, ופרופסור אמריטוס, אוניברסיטת חיפה.

⁴ אריאל קאים, Reswell, סטודנטית לתואר שלישי, החוג לניהול מצבי אסון וחירום, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה למדעי הרפואה והבריאות, אוניברסיטת תל אביב.

⁵ פרופסור ברוריה עדיני, Reswell, ראש החוג לניהול מצבי אסון וחירום, בית הספר לבריאות הציבור, הפקולטה למדעי הרפואה והבריאות, אוניברסיטת תל אביב.

תמצית

המחקר הנוכחי בודק את הנטייה להישאר בארץ בעקבות מלחמת חרבות ברזל, בקרב מדגם של בוגרים דוברי עברית (N=860). ממצאי המחקר הראו: (א) הרוב הגדול של המשתתפים דיווחו במדידה השישית (דצמבר 2024) על נטייה להישאר בישראל. מנגד, 6.2% מהמשיבים נוטים שלא להישאר בארץ. (ב) הנטייה להישאר בארץ לאורך שש המדידות החוזרות בקרב כלל המדגם מצביעה שלאורך המלחמה, הנטייה להישאר בארץ קטנה והולכת באופן עקבי ובחלק מהמדידות באופן מובהק. (ג) הניתוח מראה כי לאורך כול שש המדידות קיים הבדל מובהק בין שלוש קבוצות אוכלוסיה בהתאם לרמת התמיכה בממשלה: התומכים בממשלה מדווחים על הנטייה הרבה ביותר להישאר בארץ, בהשוואה לניטרליים, ובהשוואה למתנגדים לממשלה, שמדווחים על הנטייה הנמוכה ביותר להישאר בארץ. דו"ח המחקר מציע כמה הסברים אפשריים לתוצאות אלה. (ד) המנבאים הבולטים לנטייה להישאר בארץ, המשותפים לגילאי 41 ומעלה ולגילאי 40 ומטה, הם: ככול שלפרט יש תקווה, חוסן קהילתי ומידת דתיות גבוהים יותר, כך הוא נוטה יותר להישאר בארץ, ולהיפך.

Summary

The current study examines the tendency among Hebrew-speaking adults to remain in Israel following the Iron Sword War (N=860). We reviewed three issues: (a) Most participants reported a tendency to stay (December 2024). Nonetheless, 6.2% of respondents reported that they do not tend to stay in Israel. (b) The tendency to remain in Israel throughout the six repeated measurements during the war indicates that throughout the war, the tendency to remain in Israel has decreased consistently and significantly over time. (c) Throughout all six measurements, a significant difference was noted between three population groups according to their level of support for the government: government supporters report the highest tendency to remain in Israel, compared to neutrals and compared to opponents of the government, who report the lowest tendency to stay in Israel. The research report offers several explanations for these results. (d) The most prominent predictors of the tendency to remain in Israel, common to those aged 41 and over and those aged 40 and under, are the higher hope, community resilience, and degree of religiosity, the more likely they are to remain in the country, and vice versa.

במסגרת המחקר המתמשך שאנחנו עורכים לאורך מלחמת 'חרבות ברזל', בצענו עד כה שש מדידות חוזרות (שאלון זהה שמועבר לאותו מדגם בזמנים שונים). במסגרת מחקר זה בקשנו מהמשתתפים לציין בכל אחת משש המדידות עד כמה הם מסכימים עם ההיגד הבא: **'ישראל היא ביתי ואינני מתכוונת לעזוב אותה'**. התשובות האפשריות הן על הרצף מ-1=מסכים/מאד ועד 6=כלל לא מסכים/ה. המשמעות היא שככל שהנבדקים בחרו בציון גבוה יותר, כך הם מסכימים יותר עם ההיגד ומביעים עמדה שבכוונתם להשאר בישראל, ולהיפך, ככל שהציון נמוך יותר, כך הם נוטים יותר לעבר עזיבת הארץ. יש לציין כי היגד זה כלול בגורם 'שייכות למדינה' או 'פטריוטיזם' המהווה חלק מסולם מדידה של "חוסן לאומי". הגורם 'שייכות למדינה' כולל שלושה היגדים שונים והוא מהווה אחד מתוך ארבעה גורמים שמרכיבים את המדד של חוסן לאומי (שקרוי גם חוסן חברתי). בדו"ח המחקר הנוכחי נציג הן את התשובה לשאלה זו לאורך שש המדידות במהלך המלחמה, והן ניתוח של הגורמים המנבאים את הנטייה להישאר בארץ כפי שנבדק על נתוני המדידה השישית. המדידה השישית בוצעה כשבוע לאחר נפילתו של משטר אסד בסוריה (אשר התרחשה ב-8 לדצמבר 24). במחקר זה נכללים 860 משתתפים שענו על כלל השאלונים בכול שש המדידות. הנתונים למדידה השישית נאספו במהלך ה-16-22 לדצמבר, 2024 (ראו את תיאור המאפיינים הדמוגרפיים של המשתתפים שענו על שאלון המחקר בכול שש המדידות בדו"ח מדידה שישית <https://bit.ly/4h6FDMK>).

הנטייה להישאר בארץ במדידה השישית

בדקנו את התפלגות התשובות בהתייחס לשאלת הנטייה להישאר בישראל (ראו לוח 1). כפי שניתן לראות, הרוב הגדול של המשתתפים השיבו על שאלה זו בחיוב: כ-78% משיבים ענו כי הם מסכימים מאד או מסכימים עם ההיגד. מנגד, 6.2% מהמשיבים כלל לא מסכים או לא מסכים עם ההיגד הזה, ובמילים אחרות, נוטים לא להישאר בארץ. שאר המשתתפים - 15.5% מהמדגם - הביעו עמדות ביניים (דירוגי 3 ו-4).

לוח 1: הנטייה להישאר בארץ במדידה השישית (N=860)

		%	מספר המשיבים/ת	ישראל היא ביתי ואינני מתכוונת לעזוב אותה
1.3	5.14	3.1	27	כלל לא מסכים/ה
		3.1	27	לא מסכים/ה
		6.5	56	
		9.0	77	
		20.0	172	מסכים/ה
		58.3	501	מסכים/ה מאד

הנטייה להישאר בארץ לאורך המלחמה

בעזרת ניתוח שונות (למדידה חוזרת) בדקנו את ההבדלים בממוצע הסולם של הנטייה להישאר בארץ לאורך שש המדידות בקרב כלל המדגם (ראו לוחות 2 ו-3 ותמונה 1). ניתוח זה היה מובהק סטטיסטית והממצאים מצביעים על כך שלאורך המלחמה הנטייה להישאר בארץ **קטנה והולכת באופן עקבי ובחלק מהפעמים באופן מובהק**. במדידה השישית והאחרונה שבוצעה עד כה, הנטייה להישאר בארץ היא הנמוכה ביותר מבין כלל המדידות שנעשו והבדל זה היה מובהק בהשוואה למדידת האמצע (מדידה שלוש). ממצאים אלו מצביעים על כך שהנטייה לעזוב את הארץ הולכת

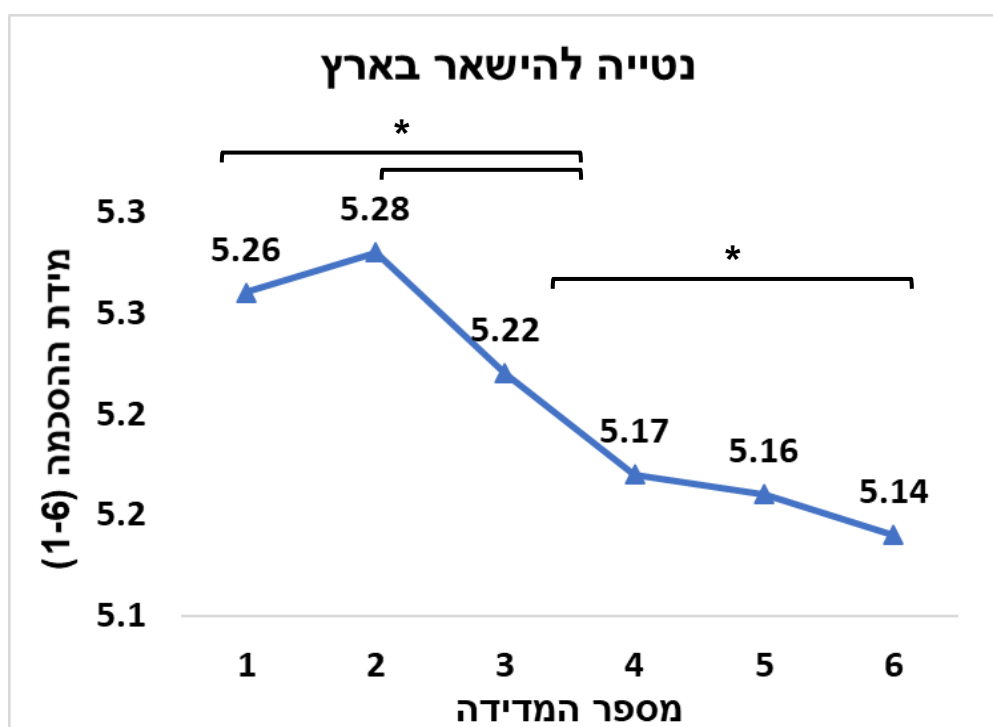
וגוברת לאורך המלחמה, באופן עקבי שנמצא מובהק סטטיסטית בחלק מן ההשוואות בין מדידה אחת לבאות אחריה. כפי שניתן לראות בלוח 3 ההבדל המובהק הראשון הוא בין מדידה ארבע למדידות הראשונות (מדידה ראשונה ושנייה) ולאחר מכן ניתן לראות ירידה מובהקת נוספת במדידה השישית (שהייתה מובהקת לעומת המדידה השלישית).

לוח 2: תאריכי המדידות לאורך המלחמה וממוצע המדגם של הנטייה להשאר בארץ (N=860).

מדידה	תאריך	ממוצע	סטיית תקן	הבדל F	גודל אפקט η^2
1	11-15 אוקטובר 23	5.26	1.25	6.92 ($p < .001$)	.015 (קטן)
2	10-15 נובמבר 23	5.28	1.21		
3	14-21 ינואר 24	5.22	1.27		
4	15-21 אפריל 25	5.17	1.26		
5	15-29 אוגוסט 24	5.16	1.26		
6	16-22 דצמבר 24	5.14	1.30		

לוח 3: הבדלים מובהקים בין מדידות עוקבות

מדידות	מובהקות p
1	4
	5
	6
2	4
	5
	6
3	6

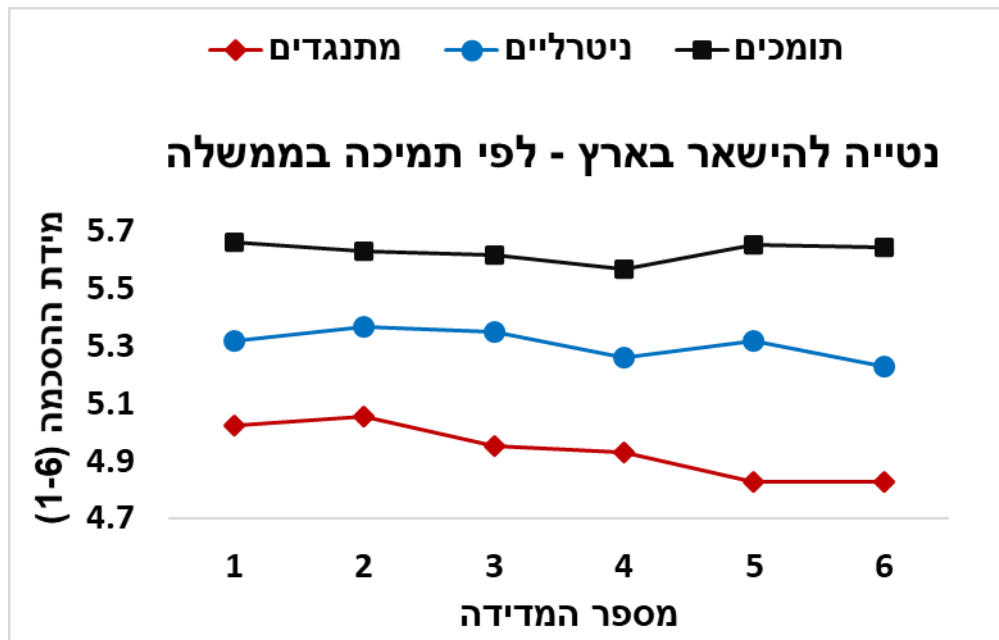

תמונה 1: ממוצע הנטייה להישאר בארץ של המדגם לאורך שש מדידות חוזרות במהלך המלחמה. * - הבדלים מובהקים ($p < 0.05$)

הבדלים בנטייה להישאר בארץ בהתאם לתמיכה בממשלה

בהתבסס על מחקרים קודמים בישראל, בהם נמצא כי מידת התמיכה בממשלה קשורה בצורה מובהקת עם רמות החוסן השונות, בדקנו את הנטייה להישאר בישראל בקרב המדגם המלא, בחלוקה למידת התמיכה בממשלה, בעזרת ניתוח שונות דו-גורמי עם מדידות חוזרות לאורך שש המדידות. **חלוקה לשלוש קבוצות תמיכה בממשלה.** בשאלה המקורית לגבי רמת התמיכה בממשלה היו חמש אפשרויות תגובה, ולכן כדי לייצר את משתנה התמיכה בממשלה, כך שיכלול שלוש רמות בלבד אוחדו הרמות בקצוות. כלומר: "מתנגדים" = איחוד של כל מי שענה שהוא "1-מתנגד/ת מאוד" או "2-מתנגד/ת" לממשלה; "ניטראליים" = משתתפים שהשיבו "3-לא תומך/ת ולא מתנגד/ת"; "תומכים" = איחוד של כל מי שענה "4-תומך/ת" ו-"5-תומך/ת מאוד". בהמשך, בדקנו בעזרת ניתוח שונות למדידה חוזרת את הנטייה להישאר בארץ בהתאם לשלוש הקבוצות של תמיכה בממשלה: תומכים, נייטרליים ומתנגדים. ניתוח זה מראה כי בכול המדידות יש הבדלים מובהקים בין הקבוצות: התומכים בממשלה מדווחים על נטייה רבה יותר להישאר בישראל, בהשוואה לניטראליים ושתי הקבוצות, בהשוואה למתנגדים. יתרה מזאת, בקבוצת המתנגדים יש מגמת ירידה לאורך המלחמה, בעוד בקרב התומכים בממשלה, אין הבדלים משמעותיים. בקרב הניטראליים, נצפתה ירידה בנטייה להישאר בארץ במדידה השישית (ראו תמונה 2).

ניתוח השונות במדידה חוזרת לאורך המלחמה לפי מידת התמיכה בממשלה מצביע על התוצאות הבאות: (א) לאורך כול שש המדידות קיים הבדל מובהק בין שלוש הקבוצות ($p < .001$). התומכים בממשלה מדווחים על הנטייה הרבה ביותר להישאר בארץ, בהשוואה לניטראליים ובהשוואה למתנגדים לממשלה, שמדווחים על הנטייה הנמוכה ביותר להישאר בארץ. (ב) המתנגדים לממשלה מדווחים על נטייה הולכת וגדלה לאורך המלחמה שלא להישאר בארץ, ללא הבדל בין מדידה חמישית לשישית. (ג) הניטראליים מדווחים על נטייה יציבה יחסית לאורך חמש המדידות אך מדווחים על נטייה גדולה יותר לא להישאר בישראל, במדידה השישית. (ד) התומכים בממשלה מדווחים על נטייה גבוהה להישאר בארץ בצורה יציבה יחסית לאורך כל שש המדידות.

תמונה 2: מידת הנטייה להישאר בארץ בהתאם לשלוש קבוצות תמיכה בממשלה לאורך המלחמה

ניבוי הנטייה להישאר בארץ במדידה השישית

בדקנו אילו משתנים פסיכולוגיים ודמוגרפיים מנבאים בצורה מובהקת את הנטייה להישאר/לעזוב (בהתייחס לשאלה המקורית, שהתשובות האפשריות לגביה נעו מ-1 עד 6). לשם כך השתמשנו בניתוח רגרסיה לינארית, ובדקנו את כול המשתנים הפסיכולוגיים והדמוגרפיים שנכללו במחקר (ראו פירוט כל המשתנים מטה). לאחר ניתוח ראשוני, הוצאנו מהניתוח את אותם המשתנים שלא ניבאו באופן מובהק את הנטייה להישאר בארץ (ראו לוח 4). מצאנו שמונה משתנים **שניבאו באופן מובהק** את הנטייה להישאר בארץ, שלושה משתנים פסיכולוגיים וחמישה משתנים דמוגרפיים (מוצגים בלוח 4 מהגבוה לנמוך מבחינת עוצמת הקשר). בהתאם למוצג בלוח 4 ממצאי הניתוח מראים: שגיל, תקווה, חוסן קהילתי, מידת תמיכה בממשלה ורמת דתיות גבוהים יותר, רמת ייאוש ורמת הכנסה למשפחה נמוכות יותר, והיותו של המשתתף שייך למגדר נשי (לעומת גברי), מנבאים **נטייה גבוהה יותר** להישאר בארץ.

לוח 4: המנבאים המובהקים לנטייה להישאר בארץ (בסדר יורד לפי גודל הניבוי)

מנבא	B	S. E.	Beta	T
גיל	.021	.003	.254	8.57***
תקווה	.289	.054	.213	5.69***
חוסן קהילתי	.249	.051	.158	4.84***
מידת התמיכה בממשלה	.123	.032	.135	3.85***
ייאוש	-.173	.054	-.115	-3.19***
דתיות	.159	.050	.114	3.39***
הכנסה למשפחה	-.097	.032	-.090	-3.04***
מגדר	.199	.078	.076	2.55**
***p<.001, **p<.01				

משתנים שלא ניבאו מובהק את הנטייה להישאר בארץ כוללים: חוסן אישי, מורל, תסמיני דחק, תחושות סכנה, תפיסת איומים, תפיסת לכידות חברתית, פגיעה אישית במלחמה, השכלה, וסטטוס משפחתי.

לאור העובדה שהגיל נמצא בניתוח זה כמנבא הגבוה ביותר, החלטנו לבדוק לעומק את הניבויים של המשתנים השונים על הנטייה להישאר בארץ בהתאם לגיל הנבדקים. לפיכך ביצענו שני ניתוחי רגרסיה נוספים לניבוי הנטייה להישאר בישראל, אך הפעם בחלוקה לשתי קבוצות גיל נפרדות - מגיל 40 ומטה ומגיל 41 ומעלה.

לוח 5: ניבוי הנטייה להישאר בארץ בקרב גילאי 41 ומעלה (N=577)

מנבא	B	S. E.	Beta	T
גיל	.031	.004	.270	7.38***
תקווה	.230	.060	.178	3.80***
תמיכה בממשלה	.135	.036	.163	3.75***
ייאוש	-.164	.063	-.117	-2.61***
הכנסה למשפחה	-.102	.036	-.103	-2.82**
חוסן קהילתי	.149	.060	.101	2.49**
דתיות	.130	.061	.270	2.13*
R ² =.278				
***p<.001, **p<.01				

כפי שניתן לראות בלוח 5, בקרב קבוצת הגיל המבוגרת יותר (מעל גיל 41) המנבא הטוב ביותר לנטייה להישאר בארץ נשאר, כמו בניתוח המקורי, הגיל. ככול שהגיל, התקווה, מידת התמיכה בממשלה, החוסן הקהילתי ורמת הדתיות גבוהים יותר, וככול שהיאווש וההכנסה הממוצעת למשפחה נמוכים יותר, כך הנטייה להישאר בארץ גבוהה יותר, ולהיפך. מבין המשתנים שניבאו מובהק את הנטייה להישאר בארץ בכלל המדגם של בני 41 ומעלה, מגדר לא נמצא כמנבא מובהק. בקרב קבוצת הגיל הצעירה יחסית (40 ופחות) התוצאות של הרגרסיה שונות (לוח 6): ככול שהפרט מדווח על תקווה, חוסן קהילתי, ורמת דתיות גבוהים יותר, ועל פחות ייאוש, והיותו אישה, כך הנטייה להישאר בארץ גבוהה יותר, ולהיפך. ממצאים אלו מציעים שאף שתחושת התקווה ממלאת תפקיד חשוב בקרב כלל המשיבים, תפקידה נראה כמשמעותי אף יותר בקרב הדור הצעיר. מצד שני, בעוד מידת התמיכה בממשלה מהווה משתנה משמעותי בנטייה להישאר בארץ בקרב בני הדור המבוגר יותר, היא לא מנבאת באופן מובהק נטייה להישאר בישראל בקרב הצעירים יותר.

לוח 6: ניבוי הנטייה להישאר בארץ בקרב גילאי 40 ומטה (N=283)

מתחת לגיל 40				
מנבא	B	S. E.	Beta	T
תקווה	.416	.090	.286	4.61***
חוסן קהילתי	.424	.095	.239	4.46***
דתיות	.280	.076	.185	3.66***
יאווש	-.238	.097	-.145	-2.44
מגדר	.311	.138	.110	2.25*
R ² =.365				
***p<.001, **p<.01, *p<.05				

דיון

הגירה כתוצאה ממלחמה נחקרה בצורה אינטנסיבית במלחמות שונות ובארצות מגוונות (לדוגמה, Ramos & Salgado, 2024). מעט מחקרים שפורסמו על השפעות מלחמת 'חרבות ברזל' על תושבי אוכלוסיית ישראל בדקו את שאלת הנטייה להישאר בארץ. מחקרים רבים מתמקדים בהשפעת הדחק (למשל Kaim & Bodas, 2024). נושא השפעת המלחמה על הנטייה לרדת מהארץ, ככול הידוע לנו, לא פורסם עד כה. לעניות דעתנו, 6% מהאוכלוסייה הבוגרת דוברת עברית שנוטים שלא להישאר בארץ בשלב זה של המחקר, מהווה שיעור מדאיג. עם זאת, מכיוון שאין בידינו נתונים המאפשרים לקבוע עד כמה הכוונה להישאר או לעזוב מצביעה על התנהגות הלכה למעשה, יש להתייחס לממצא זה בזהירות הראויה.

אחד הממצאים החשובים במחקר הנוכחי הוא הקשר בין הנטייה להישאר בישראל לבין מידת התמיכה בממשלה: התומכים בממשלה מדווחים על נטייה גבוהה יותר בהשוואה לניטרליים ולמתנגדים, אשר מדווחים על הנטייה הגבוהה ביותר שלא להישאר בישראל. יתכן כי אחד ההסברים האפשריים לממצא זה היא הטענה לפיה המתנגדים לממשלה אינם נותנים אמון בממשלתם (ראו ממצאים של מדידה שישית בהתייחס לאמון בממשלה). לאור זאת, הם לא רואים אופק חיובי לפתרון סוגיות המטרידות את הציבור בישראל, דבר אשר מביא אותם למחשבות על עזיבת הארץ באם לא ימצא פתרון למצב. נושא זה לא נבדק במחקרים קודמים ויש צורך במחקר נוסף כדי לאושש הסבר זה.

ממצאים אלו מטרידים אף יותר בהתייחס לקבוצת המתנגדים לממשלה. ניתן לראות שהנטייה שלהם שלא להישאר בישראל הולכת ומתחזקת לאורך המלחמה, למרות שבמקביל למצב הבטחוני הקשה בישראל, ישנה גם עלייה מתקשרת מאוד באנטישמיות במדינות רבות בעולם לאורך תקופה זו (למשל, Agnew, 2023).

ניבוי הנטייה להישאר או לעזוב במדידה השישית בקרב שתי קבוצות הגיל השונות מצביע על הבדלים משמעותיים בניבוי נטייה זו בהתייחס לחשיבות של שלושת המשתנים הבאים – גיל, התמיכה בממשלה ורמת התקווה. בעוד שבקרב המבוגרים מעל גיל 41, לרמת התקווה ולמידת התמיכה בממשלה יש קשר מובהק לניבוי הנטייה להישאר בארץ (ככל שהם גבוהים יותר הנטייה גדולה יותר), בקרב הצעירים מגיל 40 ומטה למשתנה הגיל ולמשתנה התמיכה בממשלה אין משמעות מובהקת. לעומת זאת, רמת התקווה מהווה משתנה משמעותי ביותר בקרב הצעירים, ככל שהיא גבוהה יותר, הנטייה להישאר בארץ עולה. נראה שגורמים רבים יכולים להשפיע על הבדלים בין-דוריים אלה (Rosenberg, 2022). למשל בריאות (Dwolatky et al., 2017), קשר רגשי למדינה (Sasson et al., 2012) ויתכן שגם גורמים יותר "ארציים" כמו היותם הורים לילדים צעירים שזקוקים לעזרת המשפחה הקרובה, חששות כלכליים מהתמודדות עם עזיבה למקום אחר וכן הלאה. ממצאים אלו מחזקים את הגישה לפיה בניתוח שאלה ספציפית זו – נטייה לעזוב את הארץ – יש להתייחס לקבוצות הגיל בנפרד כדי להבין את המשמעות של עזיבה אפשרית של ישראלים את המדינה. לאור ההשפעה הפוטנציאלית של עזיבת אוכלוסיות שונות את המדינה, חשוב להמשיך בחקר התופעה. למשל, מחקר מקיף על הקשר בין גיל לבין עזיבת הארץ תאפשר להבין טוב יותר את סוגית "בריחת המוחות". חיוני אם כן שממצאי הדו"ח יישקלו על ידי מקבלי ההחלטות בישראל.

References

- Agnew, J. (2023). The language of intractability and the Gaza War: Conflating anti-Semitism and anti-Zionism is historically problematic and misses how much contemporary Israel has become a role model for ethno-nationalists worldwide. *Human Geography*.
- Dwolatzky, T., Brodsky, J., Azaiza, F., Clarfield, A., Jacobs, J., & Litwin, H. (2017). Coming of age: health-care challenges of an ageing population in Israel. *The Lancet*, 389, 2542-2550.
- Kaim, A., & Bodas, M. (2024). The impact of 24/7 news coverage on the mental health of Israelis in the 'Iron Swords' War: A cross-sectional analysis among television audience. *Stress and Health : Journal of the International Society for the Investigation of Stress*, e3398.
- Ramos, A., & Salgado, H. (2024). War and Migration – when Mental Health is left behind. *European Psychiatry*.
- Rosenberg, D. (2022). Factors associated with the intention to stay in Israel among post-1990 immigrants. *Sociological Spectrum*, 42, 75 - 94.
- Sasson, T., Phillips, B., Wright, G., Kadushin, C., & Saxe, L. (2012). Understanding Young Adult Attachment to Israel: Period, Lifecycle and Generational Dynamics. *Contemporary Jewry*, 32, 67-84.